

Александар П. Булатовић
Александар Н. Капуран
Археолошки институт
Кнез Михаилова 35, Београд
Ника И. Стругар
Музеј града Београда
Змај Јовина 1

Aleksandar P. Bulatović
Aleksandar N. Kapuran
Archaeological Institute
Knez Mihailova 35, Belgrade
Nika I. Strugar
Belgrade City Museum
Zmaj Jovina 1

НЕОЛИТСКИ СТРАТУМ НА ЛОКАЛИТЕТУ КОРМАДИН У ЈАКОВУ – ИСКОПАВАЊА 2008. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У мају и јуну 2008. године обављено је сондажно ископавање на локалитету Кормадин у Јакову код Београда. Осим гроба из V–VI века, констатован је моћан неолитски стратум, у коме су издвојена три хоризонта становаша. У свим хоризонтима откри- вени су остаци стамбене архитектуре, а у најстаријем хоризонту I евидентиран је и ров. Најстарији хоризонт је определен у крај Винче B и почетак Винче C, хоризонт II датован је у Винчу C/D, а најмлађи хоризонт хронолошки одговара Винчи D.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Јаково, Кормадин, йозна винчанска култура, стамбени хоризонти, Винча C-D*

THE NEOLITHIC STRATUM AT THE ARCHAEOLOGICAL SITE OF KORMADIN IN JAKOVO – EXCAVATIONS OF 2008

ABSTRACT: Probe excavations at the Kormadin site in Jakovo, near Belgrade, were carried out in May and June of 2008. With the exception of a grave dating from the fifth to sixth centuries AD, a vast Neolithic stratum containing three horizons with remains of residential structures was discovered. In all of the horizons, remains of residential architecture were unearthed and in the oldest of them a ditch was also detected. The oldest horizon was assigned to the late Vinča B and early Vinča C culture, horizon II to the Vinča C/D and the most recent one chronologically corresponds to the Vinča D culture.

KEYWORDS: *Jakovo, Kormadin, Late Vinča culture, horizons containing remains of residential structures, Vinča C-D*

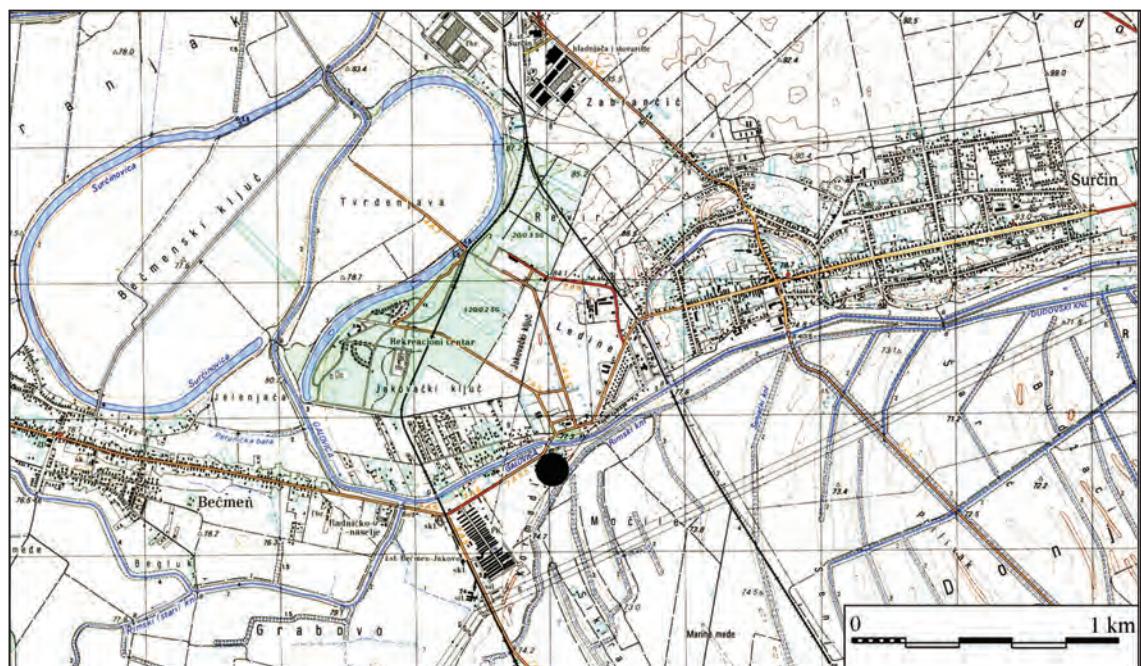
Локалитет Кормадин у Јакову је већ
више од пола века познат стручној јав-
ности. Прва истраживања, мањег оби-

ма, обављена су пре Првог светског
рата, а налази су потом смештени у Ар-
хеолошки музеј у Загребу.¹ Због вели-

1 Mirko Šeper, „Neolitičko naselje na Kormadinu,” AV 3/1 (1952): 25.

2 Борислав Јовановић и Јован Глишић, „Неолитско
насеље на Кормадину код Јакова,” *Старинар* н.с. XI

(1960): 113–142, у даљем тексту (Јовановић и Глишић,
„Неолитско насеље”); Dubravka Balen-Letunić, „Pre-
historijske posude-igracke iz Arheološkog muzeja u Za-
grebu,” VAM 15 (1982): 69–96.

Слика 1. Топографија локалитета Кормадин
Figure 1 The topographic features of the archaeological site of Kormadin

ких оштећења која је локалитет претрпео између два светска рата, као и због изградње савременог насеља од 1956. до 1958. године, на њему су вршена заштитна археолошка ископавања, чији су резултати убрзо публиковани.² Осим праисторијског културног слоја, констатована је и некропола из V–VI века.³ Већ сам назив рада који су 1960. године објавили Борислав Јовановић и Јован Глишић, у коме се налазиште везује за

енеолитски период, био је прилично смео у време када се сматрало да винчанска култура потиче из каменог доба.

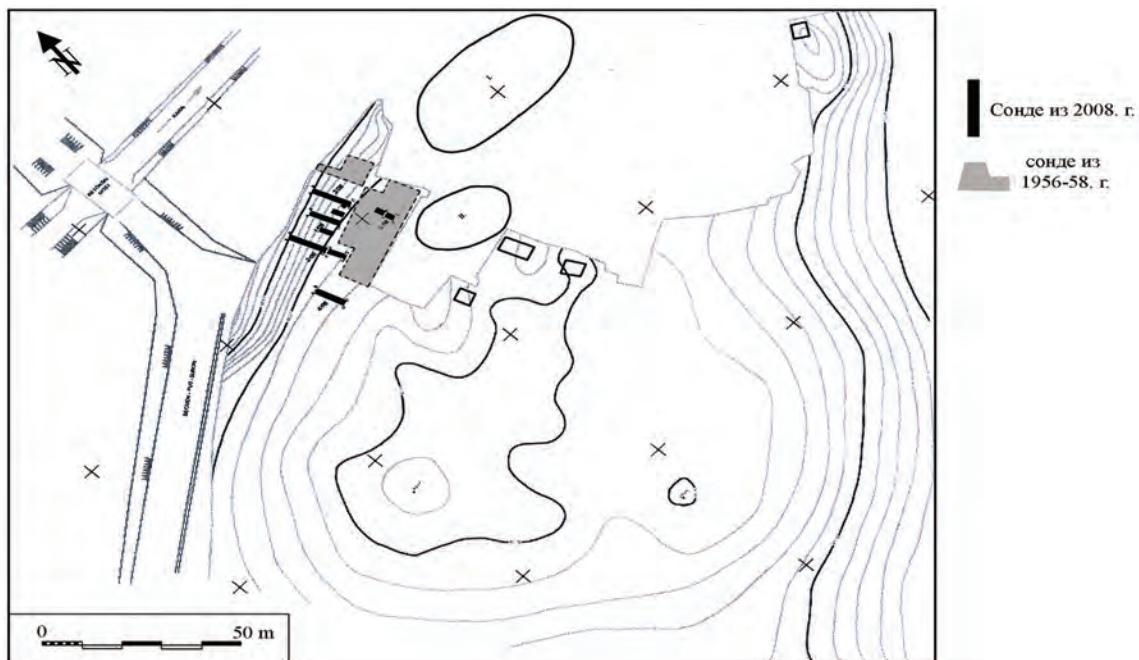
Данас је утврђено да је у периоду винчанске културе на овим просторима свакако коришћен бакар, а многи еминентни стручњаци сматрају да је ова сировина употребљавана и у њеним ранијим фазама.⁴

Локалитет Кормадин се налази на северној периферији Јакова, односно

3 Даница Димитријевић, „Гепидска некропола „Кормадин“ код Јакова,” *PBM* 9 (1960): 19–52.

4 Borislav Jovanović, *Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije* (Beograd: Arheološki institut, 1971); Bogdan Brukner, „Die Siedlung der Vinča-Gruppe auf Gomolava,” in *Gomolava, Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donau niederung und Südosteuropas*, eds. Nikola Tasić and Jelka Petrović (Beograd: Balkanološki institut SANU;

Novi Sad: Vojvođanski muzej, 1988), 25–26, у даљем тексту (Brukner, „Die Siedlung“); Šljivar Dušan, Julka Kuzmanović-Cvetković and Dragan Jakanović, „Belovode-Pločnik – New Contributions Regarding the Copper Metallurgy in the Vinča Culture,” in *Hommage to Milutin Garašanin*, eds. Nikola Tasić and Cvjetan Grozdanov (Belgrade: Serbian academy of sciences and arts, 2006), 251–266.

Слика 2. Ситуациони план локалитета

Figure 2 The layout plan of the site

на југозападној граници насеља Сурчин (сл. 1). Чини га низак пространи брежуљак, са севера оивичен каналом реке Галовице, а са југоистока Римским каналом. Висина брежуљка у односу на околни терен износи приближно 3 м (сл. 2).

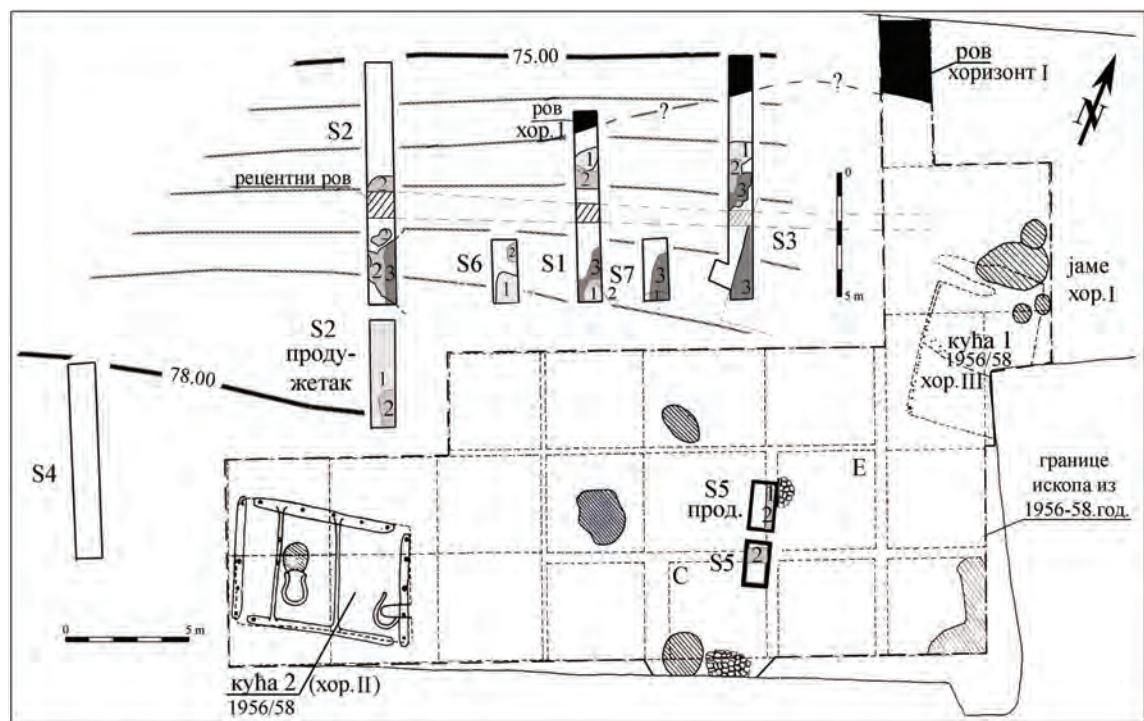
Године 2008. обављено је краће сондажно ископавање некрополе, када је констатован гроб са инхумираним појоником.⁵ Међутим, приликом истраживања евидентиран је велики број праисторијских покретних налаза, као

и остаци стамбене архитектуре у моћном праисторијском стратуму, који ће у овом раду бити презентован.

Током истраживања 2008. године отворено је седам ров сонди, укупне површине од 52 m². Сонде 1, 2, 3, 6 и 7 груписане су на простору удаљеном око 1 м северно од северне границе сонде из 1956–1958. године, сонда 4 отворена је око 4 м западно од старе сонде, док је сонда 5 постављена унутар старе сонде да би се потврдио њен претпостављени положај (сл. 3). Све сонде су паралелне,

⁵ Истраживањима обављеним од 20.5. до 11.6.2008. руководио је проф. др М. Милинковић са Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, у сарадњи са Н. Стругар из Музеја града Београда и мр А. Булатовићем из Археолошког института у Београду. Осим поменутих, учествовали су архео-

лог И. Грујић и студенти археологије Д. Вуловић и М. Динић. Руководиоцу ископавања захваљујемо на уступљеним правима за публиковање резултата истраживања, а осталим учесницима захваљујемо на сарадњи.

S1-S7 Сонде из 2008. год.

1 Објекти из хоризонта I

2 Објекти из хоризонта II

3 Објекти из хоризонта III

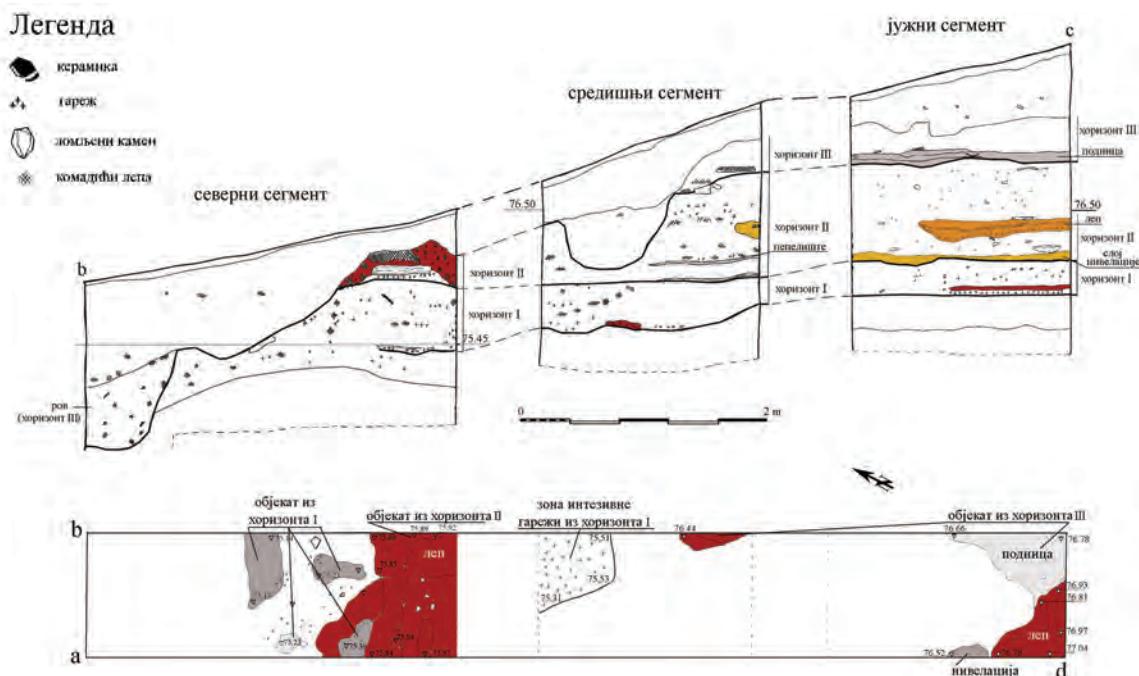
Слика 3. Ситуациони план (детаљ)
Figure 3 The layout plan of the site (detail)

а оријентисане су у правцу север–југ, са девијацијом северног краја према западу од око 20° , осим сонде 5, која има мањи степен девијације. Највећа ширина истраживаног дела локалитета (између сонди 3 и 4) износи око 25 м, док је највећа концентрација праисторијских налаза и остатака архитектуре евидентирана унутар старог ископа, у сонди 5, као и у сондама 1, 2 и 3, северно од старог ископа.⁶

⁶ Сонда 5 је једним делом захватала неистражен простор између два блока старог ископа, па је захваљујући том податку била могућа прецизна реконструкција положаја сонди из старог ископа

Примењена методологија ископавања дугим уским ров сондама, која је погодна за откривање гробова, није најадекватније решење када је реч о истраживању насеља, па се генерална стратиграфска слика праисторијског локалитета у Јакову на основу ових резултата тешко могла реконструисати. Ипак, помоћу детаљно изложене вертикалне и хоризонталне стратиграфије установљене током систематских

у односу на сонде из 2008. Олакшавајућу околност представљала је зона лепа у западном профилу блока Е старог ископа, која је евидентирана и у источном делу сонде 5/08.

Слика 4. Профил и основа сонде 1
Figure 4 The profile and plan of Probe 1

ископавања 1956–1958. године и неких стратиграфски утврђених остатака архитектуре са нових истраживања, дефинисана је културна и релативнохронолошка слика праисторијског насеља у Јакову.

Према затвореним целинама, као што су слојеви између подница или слојеви нивелације, затим јаме и ров, у већем броју сонди констатована су три стамбена хоризонта, почевши од најстаријег означеног као хоризонти I–III.

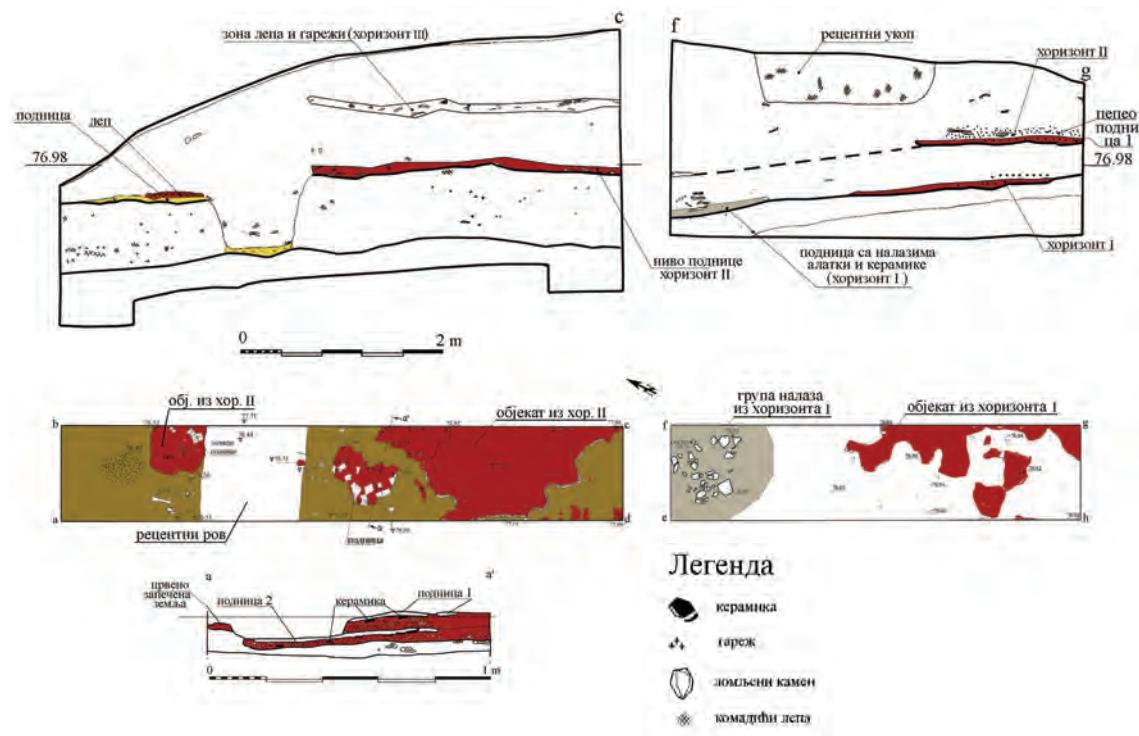
АРХИТЕКТУРА ПРАИСТОРИЈСКОГ НАСЕЉА

Хоризонт I

Остаци архитектуре из хоризонта I евидентирани су у свим сондама, осим

у сонди 4. У сонди 1 чини их подница од нивелисане, црвено запечене земље, констатована на котама од 75,45 (средњи сегмент) до 75,70 м (јужни сегмент), која почива на mrкој стерилој глиновитој земљи (сл. 4). У слоју жутомрке земље изнад поднице откриени су, осим керамике (Т. I/1), фрагменти профилисаног лепа.

У сонди 2, односно у јужном делу њеног продужетка, остаци архитектуре из овог хоризонта уочени су у виду веће нивелисане зоне црвено запечене земље (76,70–76,86 м), док је у северном делу продужетка, приближно у истом нивоу (76,60 м), евидентирана подница од сиве набијене земље (сл. 5), на којој се налазио велики број артефаката од окрасаног камена у свим

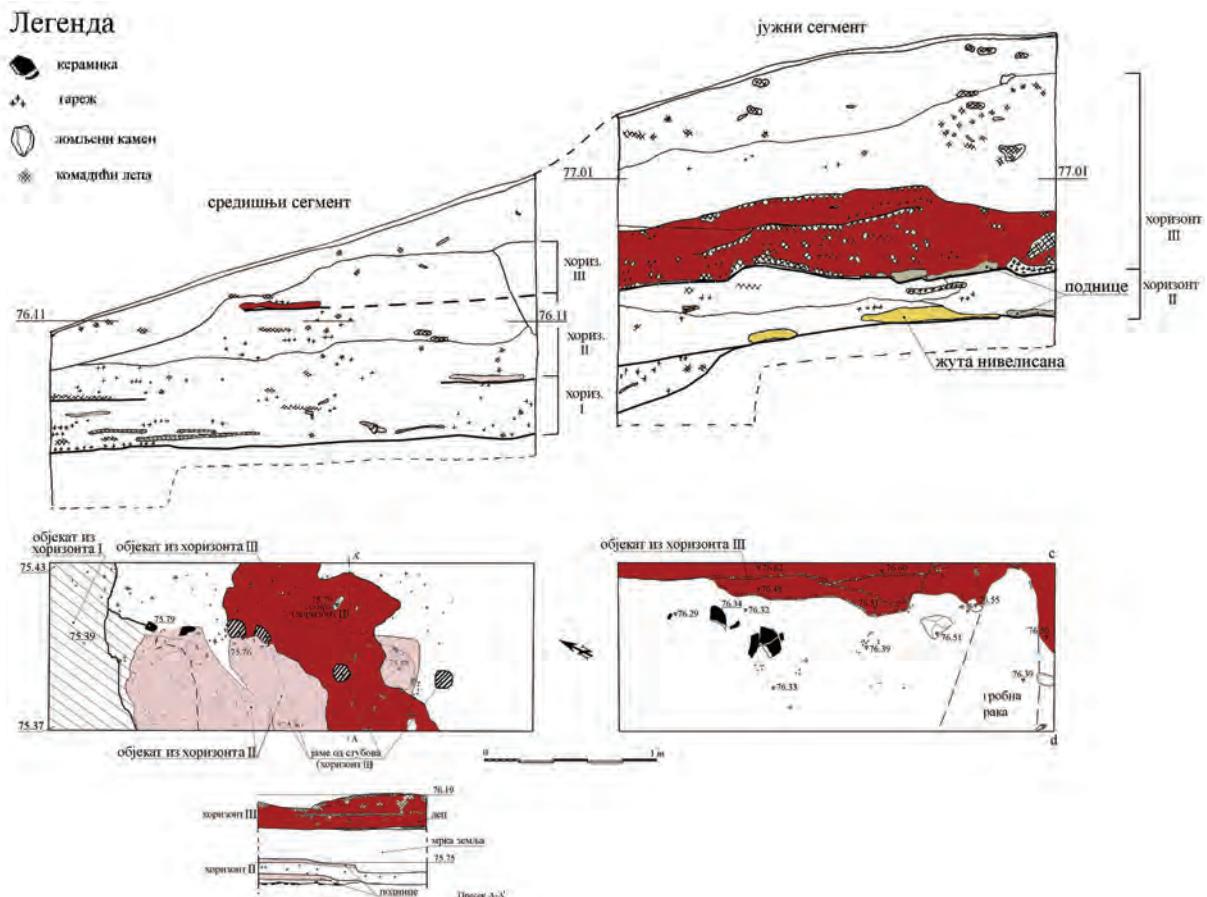
Слика 5. Профил и основа јужног и средишњег сегмента сонде 2 и сонде 2 продужетак
Figure 5 The profile and plan of the south and central segments of Probe 2 and Probe 2-extention

Слика 6. Сонда 2 продужетак, део поднице са налазима оруђа од окрсаног и глачаног камена (детаљ)
Figure 6 Probe 2-extention, a fragment of flooring with tools made of hewn and polished stone (detail)

фазама обраде, затим коштане алатке, предмети од глачаног камена, керамички тег и фрагменти керамике (сл. 6; Т. I/3, Т. II/7). Испод поднице уочен је слој набијене жуте земље (нивелација), са неколико фрагмената црно полира-не керамике, од којих је један украшен тачкастим убодима (Т. I/2, Т. II/11).

Хоризонт I у сонди 3 откривен је у средишњем сегменту, на коти 75,43 м,

Слика 7. Профил и основа јужног и средишњег сегмента сонде 3

Figure 7 The profile and plan of the south and central segments of Probe 3

и то у виду остатака поднице од црвено и сиво запечене нивелисане земље са траговима гарежи. Подница улази у северни профил сегмента, а лежи на жуто-мркој глиновитој стерилној земљи (сл. 7).

Хоризонту I у сонди 5 припада зона црвене запечене земље, констатована на 77,15 m (остаци изгорелог лепа), дебљине око 0,15 m, која лежи на подници од сиве набијене земље (кућа). У сонди 6, у истом хоризонту су евидентирани слој жутомрке земље и јама укопана у здравицу, испуњена керами-

ком, животињским костима, гарежи и пепелом (сл. 10; Т. I/9, 11, 13), а у сонди 7 слој жутомрке земље са фрагментима лепа (Т. I/7, Т. II/4, 5).

Најстарији хоризонт у свим сондама чини слој жутомрке земље дебљине 0,3–0,5 m, испод којег се понекад налазе поднице и други остаци архитектуре који припадају истом хоризонту. Овај слој, у коме су евидентирани фрагменти црвенкасте запечене земље и гарежи, почива на мркој глиновитој земљи или на жутој нивелисаној земљи. Хо-

Слика 8. Сонда 3, пресек зоне са лепом у хоризонту III

Figure 8 Probe 3, a cross section of the zone showing daub in Horizon III

ризонту I припада и одбрамбени ровчији је део уочен у сондама 1 и 3.⁷

Хоризонт II

Између хоризонта II и хоризонта I у већини сонди је слој нивелације од жуте глине (сонде 1, 2, 3, 4 и 5). Изнад њега је констатована подница стамбеног објекта од црвеноокер запечене земље, на којој се налазио запечен леп (кућа). У слоју изнад хоризонта I нађен је већи број керамичких фрагмената (Т. III/5, Т. IV/4, 6, 8). У сонди 2 евидентирана је пећ са обновљеном подницим. Старија је почивала на супструкцији од набијене запечене земље са хоризонтално положеним фрагментима керамике, која је лежала на жутој нивелисаној земљи. Млађа подница, са иден-

Слика 9. Сонда 3, пресек подница у хоризонту II

Figure 9 Probe 3, a cross section of the flooring in Horizon II

⁷ Одбрамбени ровови су констатовани на многим налазиштима са краја винчанске културе, али и суседних култура са краја неолита (Adam Crnobrnja, Zoran Simić and Marko Janković, „Late Vinča Culture

Settlement at Crkvine in Stubline“, *Старинар* н.с. LIX (2010): 11; Maja Krznarić-Škrivanko, „Neki naseobinski pokazatelji na eponimnom lokalitetu sopotske kulture“, *Opuscula archaeologica* 27 (2003): 63–69.

Слика 10. Сонда 6, јама укопана у здравицу, хоризонт I

Figure 10 Probe VI, a ditch dug into subsoil in Horizon I

тичном супструкцијом и фрагментима керамике (Т. IV/11, 14), начињена је 7–8 см изнад старије. Тик уз пећ налазила се подница коју чини већа зона нивелисане заглачане, сиво запечене земље (стамбени објекат). Приближно 1,2 м северно од пећи констатована је подница друге пећи, поред које је било пепелиште. На овој подници су се налазили фрагменти лепа, а изнад њих велики број фрагмената керамике (Т. IV/4, 6–8, 12, 13).

И у сонди 3 су констатовани остаци пећи у виду две поднице. Старија почива на супструкцији од набијене запечене земље и фрагмената керамике, а млађа, 7–8 см изнад старије, начињена је од сиво запечене земље (сл. 9).

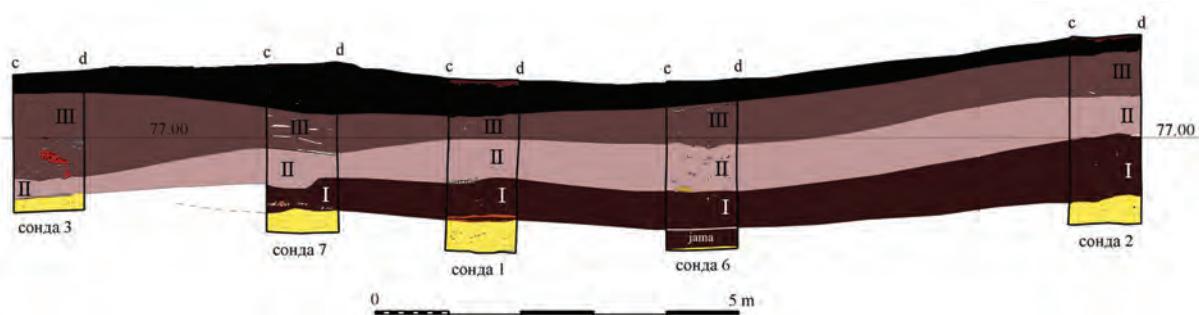
У сондама 4, 5 и 6 констатовани су нивелисани сегменти подница од црвено запечене набијене земље, које су у неким случајевима почивале на слоју жуте набијене земље.

Културни слој који припада хоризонту II састоји се од mrке земље са траговима гарежи и запечене земље.

Хоризонт III

Хоризонт III је највише девастиран земљаним радовима. Чини га светло-мрка земља, а у већини сонди налази се непосредно испод вегетације и хумуса.

Архитектура је делимично очувана у сондама 1, 3 и 7, и то у виду подница од сиве запечене земље, са дебљим слојем горелог лепа на њима (0,1–0,5 м у сон-

Слика 11. Јужни профили сонди са претпостављеним културним слојевима између њих

Figure 11 South profiles of the probes with the hypothetical cultural layers between them

дама 1 и 3; сл. 8) или зоном компактне црвене набијене земље, дебљине око 3 см (сонда 7), која вероватно представља газну површину поред објеката.

***

Из наведеног се може закључити да су у хоризонту I подизане надземне куће од плетера и лепа, са подницима од сиво запечене набијене земље. Из овог хоризонта потиче јама приближно кружне основе (сонда 6), укопана око 0,4 м у лес. У средишту њеног истраженог дела налазила се мања кружна јама пречника око 0,15–0,2 м, дубине око 0,15 м. Према контурама јаме, положају мање јаме (за стуб) унутар ње и присуству керамике, животињских костију и једног јелењег рога може се претпоставити да је реч о укопаном стамбеном објекту. У јами је нађен велики број опиљака рога, па је објекат можда служио и као радионица за израду предмета од рожине.⁸

Извесно је да је хоризонт I најстарији на локалитету, бар на његовој северној периферији, јер лежи на mrкој глиновитој стерилној земљи, која вероватно представља субхумус. Веома је занимљива ситуација у продужетку сонде 2, где је на сиво запеченој подници констатовано више десетина алатки од окресаног камена у свим фазама обраде, као и други покретни налази, па је можда реч о радионици за израду артефаката од окресаног камена. У овом хоризонту се налазио и ров, који је у сонди 1 укопан око 0,8 м у субхумус и здравицу. Његова ширина не може да се одреди јер улази у северни профил сонде. У сонди 3 ров је плићи (0,65–0,7 м), а његова ширина износи више од 2 м. Није сасвим извесно да је то исти ров који помињу ранији истраживачи, чија је ширина већа од 3 м.⁹

Остаци архитектуре су у хоризонту II знатно богатији; поред трагова кућа у виду подница од набијене црвено запе-

8 Захваљујемо на информацијама С. Витезовић, која је обавила анализу животињских костију са локалитета, а чланак о томе публикован је у овој свесци

Годишњака Јрага Београда.

9 Јовановић и Глишић, „Енеолитско насеље“: 115, сл. 5.

чене земље, констатовани су и делови пећи са обновљеним подницама. Куће су биле надземне, начињене исто као у претходном хоризонту, вероватно правоугаоне основе (контуре поднице у сонди 2), приближно оријентисане у правцу север–југ или исток–запад.

Осим остатака кућа у сондама 1 и 3, грађених од плетера и лепа, са подницама од сиве набијене земље, у хоризонту III је откривена и газна површина око њих. Требало би напоменути да је у сондама 1, 2 и 3 констатован ректанти ров, уочен и приликом ископавања 1956–1958. године у квадрату I.¹⁰

Осим у правцу Галовице, у сва три стамбена хоризонта примећен је и пад терена према североистоку (сл. 11).

Упоређујући стамбене хоризонте констатоване приликом старијих истраживања са хоризонтима евидентираним током нових ископавања, према релативним дубинама, затим према опису слојева и контексту налаза које дају Јовановић и Глишић, кућа 1 у северном делу сонде из 1956–1958. године може да се определи у хоризонт III, док јаме испод ње припадају хоризонту I.¹¹ Кућа 2, у југозападном делу старе сонде, на основу керамике јер је стратиграфију било немогуће упоредити због недостатка апсолутних дубина, вероватно припада хоризонту II.

ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ

Највећи део покретне археолошке грађе са локалитета чине фрагменти посуда од печене земље. Осим њих,

евидентирано је оруђе од кости, рожине, окрасног и глачаног камена, затим предмети од печене земље (амулети, тегови, пршаљенци), као и животињске кости.

Већина фрагмената керамике потиче из слоја светломрке земље, односно из насеобинског хоризонта III, а најстарији слој, тј. хоризонт I, кога чини жутомрка земља, био је најсиромашнији када је реч о керамици. Процентуални однос уломака керамике износи 52% у хоризонту III, 34% у хоризонту II и 14% у хоризонту I.

Требало би напоменути да је за културно дефинисање слојева, односно стамбених хоризоната коришћена искључиво грађа из затворених слојева и других стратификованих целина.

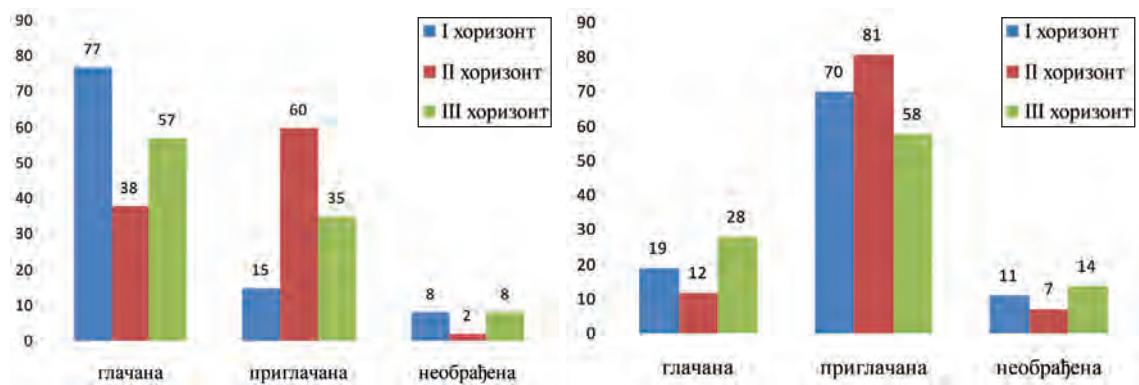
Хоризонт I

Преовлађују зделе цилиндричног или левкастог, ређе коничног врата, са заобљаним, оштро профилисаним или заобљеним трбухом, који је на већем броју примерака украсен кратким вертикалним или косим канелурама (Т. I/1–11). Заступљене су и коничне зделе, обично са језичастом или потковицастом дршком испод обода (Т. I/16, 17), као и полуулопасте зделе, понекад са изливником или пластично моделованом орнитоморфном главом на ободу (Т. I/12–14).

Амфоре су већином лоптастог репцијента, цилиндричног издуженог врата и разгрнутог обода или коничног врата и хоризонтално профилисаног проширеног обода (Т. II/1–4).

10 Ibid.

11 Ibid., сл. 4.

Слика 12. Обрада спољне површине здела и амфора
Figure 12 The finishing of the outer surface of bowls and amphorae

Јављају се и посуде налик амфорама, благе S профилације, богато украшене вертикалним и спиралним канелурама (Т. II/5).

Дршке из овог хоризонта су пластично моделоване, језичасте, потковичасте, чепасте или зооморфне, а смештене су на трбуху, испод обода или на ободу посуда (Т. I/3, 16–18, Т. II/5, 6).

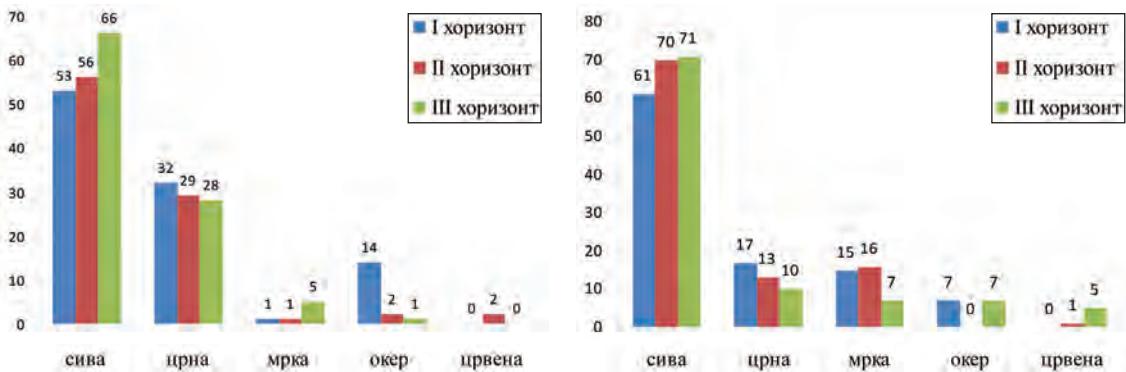
У овом хоризонту су евидентиране и ниске коничне посуде широког отвора, са псеудодршком испод обода, тзв. ђувечи (Т. I/18).

Орнаменти на керамици из хоризонта I своде се на краће канелуре на трбуху, а јавља се и мотив у облику спирале (Т. I/3–5, 11, Т. II/5, 8). Урезивање је заступљено у виду две лучне линије са простором између њих, који је испуњен убодима, као и две хоризонталне линије између којих су кружни отисци (Т. I/12, Т. II/10–12). Јављају се и паралелне глачане траке које се зракасто шире од дна према ободу, а једна посуда је украшена полумесечастим жлебом на трбуху, испод кога

је језично задебљање (Т. I/2, 7). Осим наведених орнамената, требало би поменути пластично моделоване чепасте наставке на ободима посуда (Т. I/15), као и паралелне низове кружних отисака уоквирених урезаним линијама (Т. II/9).

Из хоризонта I потичу фрагмент поклопца коничног пресека, глава антропоморфне фигурине и секира језичастог типа, израђена од глачаног камена. Глава фигурине је начињена од пречишћене земље, а чине је издужени врат и кратко широко лице са очима у виду овалних удубљења и пластично моделованим наглашеним носем. На темену се налазе четири јамичаста удубљења у низу који прати контуру потиљка, између којих су урезане праве линије (Т. II/14).

Зделе из хоризонта I углавном су сиве (53%), потом црне (32%), окер (14%) и mrке боје (1%). Већина амфора је такође сиве боје (61%), а јављају се и црне (17%), mrke (15%) и окер амфоре (7%) (сл. 13).

Слика 13. Боје спољне површине здела и амфора
Figure 13 The colour of the outer surface of bowls and amphorae

Најзаступљенији начин обраде спољне површине на зделама из овог хоризонта јесте глачање (77%), док је приглачавање присутно на 15% фрагмената. Грубо је обрађена површина углавном коничних здела (ђувеча). Код амфора је најчешће приглачавање (70%), а затим глачање (19%) и груба обрада (11%) (сл. 12).

Осим наведених покретних налаза, у хоризонту I је констатован велики број алатки од окресаног и глачаног камена, као и алатке од животињских костију, затим предмети од печене земље (тегови, пршљенци) и рожине.

Хоризонт II

У хоризонту II се понављају неке форме из хоризонта I, као што су зделе левкастог врата и задебљаног, оштро профилисаног или заобљеног трбуха, али их је знатно мање него у претходном хоризонту (Т. III/1–6). Први пут, додуше у малом броју, јављају се зделе увученог задебљаног, понекад косо канелованог обода, украшене лучним ни-

зовима убода или отисцима врха прста (Т. III/7–9). За овај хоризонт је карактеристичан већи број полуулопастих здела (Т. III/10–14), као и појава вертикално постављених лучних, хоризонтално бушених или небушених дршки, обично испод обода (Т. III/11–13). И даље се користе чепасте и језичасте дршке, понекад са раседом на врху, а нађена је и једна пластично моделована дршка са тро克раким врхом (Т. IV/1, 5, Т. III/4).

И у овом хоризонту су констатоване ниске коничне посуде широког отвора, са лучном дршком, вертикално постављеном испод обода (Т. IV/4).

Најзаступљенија техника украшавања и овде је канеловање (спирале, вертикалне и косе канелуре), а изнад оштро профилисаних трбуха здела често се јављају лучни урези или жлебови (Т. III/1, 7, 14, 15, Т. IV/7, 8). И даље се, мада ретко, користи мотив глачаних трака (Т. IV/6), а такође су, али само спорадично, присутни низови убода, понекад у комбинацији са урезаним линијама, или отисака начињених вр-

хом прста (Т. III/8, 9, Т. IV/9). Нађена су и сита (Т. III/10), као и делови антропоморфних фигурина и вишекраких предмета непознате намене, израђених од печене земље (амулети). Фрагмент пљоснате фигурине са надоле благосавијеним рукама украшен је на обе стране урезаним паралелним линијама испуњеним белом инкрустацијом (Т. IV/11, Т. VII/5). На исти начин је украшена и седећа антропоморфна фигурина (Т. IV/12, Т. VII/7), као и нога жртвеника (тзв. трипуса) (Т. IV/13, Т. VII/6). Од поменуте седеће фигурине очуван је само доњи део, са квадратном клупом на четири ножице. Њен предњи део и леђа декорисани су вертикалним линијама, док је на трбуху образована трака урезаним линијама, а на леђима је једна хоризонтална урезана линија. Бокови су украшени лучним и вертикалним линијама, а клупа урезаним меандрима и правим линијама испуњеним белом инкрустацијом. Раме жртвеника је заобљено, а нога је широка, украшена урезаним линијама које образују двојну спиралу. Нађен је и пљоснати предмет правоугаоног облика, са пластично наглашеним угловима, вертикално перфориран у средини (Т. IV/10, Т. VII/8), као и лоптасти предмет са шест перфорираних цилиндричних, симетрично постављених протома (Т. IV/14).

И у овом хоризонту преовлађују зделе сиве боје (56%), затим црне и мрке (29%, односно 10,5%), а најмање има здела окер (2,5%) и црвене боје (2%). Код амфора је сличан однос као у претходном хоризонту. Далеко су најбројније амфоре сиве боје (70%), док је мрких знатно више (16%) него у хо-

ризонту I, за разлику од црних (13%), које су малобројније. У хоризонту II нису евидентиране амфоре окер боје, а црвене су заступљене са 1% (сл. 13).

Зделе су углавном приглачане (60%), за разлику од млађег хоризонта, у којем су већином биле глачане. Глачање је у хоризонту II присутно са 38%, док је грубих здела 2% (махом ђувечи).

Већина амфора из хоризонта II је приглачана (81%) и углачана (11,5%), а најмање се јављају амфоре грубе површине (сл. 12).

У хоризонту II је прикупљен велики број алатки од окресаног и глачаног камена, као и алатке од животињских костију, затим предмети од печене земље (тегови, пршљенци) и рожине.

Хоризонт III

За овај хоризонт је карактеристично повећање броја здела увученог обода (Т. V/9), а први пут се јављају благобиконичне зделе (Т. V/7, 8, 10), док су зделе левкастог, коничног и цилиндричног врата, са задебљаним или профилисаним трбухом, много мање заступљене него у старијем хоризонту (Т. V/1–6). За разлику од претходног периода, зделе увученог обода имају знатно тање зидове и немају задебљани обод, а украшене су широким косим канелурама, вертикалним уским канелурама распоређеним у метопе, као и пластичним потковичастим апликацијама (Т. V/8, 9, 6, 10). Осим полулоптастих здела (Т. V/12, 13), присутних у свим хоризонтима, сада се јавља дубока конична здела са издуженом, вертикално постављеном и хоризонтално бушеном дршком троугаоног пресека, чији се горњи крај налази у истој равни са ободом (Т. V/11). У хо-

ризонту III први пут је констатована лоптаста здела кратког цилиндричног врата, слична лоптастим и полулооптастим зделама из претходног периода, украсена косим канелурама (Т. V/14), као и пехар са дршкама у истој равни са ободом (Т. V/15).

Амфоре имају лоптаст реципијент са разгрнутим ободом, а у неким случајевима цилиндричан врат (Т. VI/1, 2). Нађене се лучне, вертикално постављене и хоризонтално бушене дршке, као и тракасте дршке (Т. VI/6), а и даље су у употреби чепасте дршке (Т. VI/5). Овом хоризонту припадају и плитке посуде широког дна и ужег отвора, са купастим реципијентом (Т. VI/4).

Новине у орнаменталним техника-ма су сликање црвенкастом бојом и пораст броја посуда украшених праволинијским тракама начињеним гла-чањем. Мотиве чине укрштене линије, затим вертикалне траке или траке које формирају уписане висеће троуглове (Т. VI/7–9). Присутни су и урезивање и убадање, као и пластичне траке укра-шене отисцима изведенним врхом пр-ста (Т. VI/3, 4, 7–9).

У овом хоризонту су нађени и кружен-ни поклопци равног, односно конич-ног пресека (Т. VI/13, 14).

У боји здела нема значајнијих про-мена у односу на старији хоризонт. И даље су најбројније зделе сиве боје (66%), затим следе зделе црне (27,5%), мрке (5%) и окер боје (1,5%). Код амфо-ре су, међутим, евидентиране промене. Такође су најбројније амфоре сиве боје (71%), а црне су поново (10%), као у хо-ризонту I, чешће од мрких (7%). Нови-ну у хоризонту III представљају амфо-

ре окер боје (7%), које су заступљене у знатном проценту, иако их у прошлом хоризонту није било, као и пораст броја црвених амфора (5%) (сл. 13).

У односу на претходни хоризонт, за-бележен је знатан пораст броја грубих (не рачунајући ђувече) (8%), али и гла-чаних здела (57%).

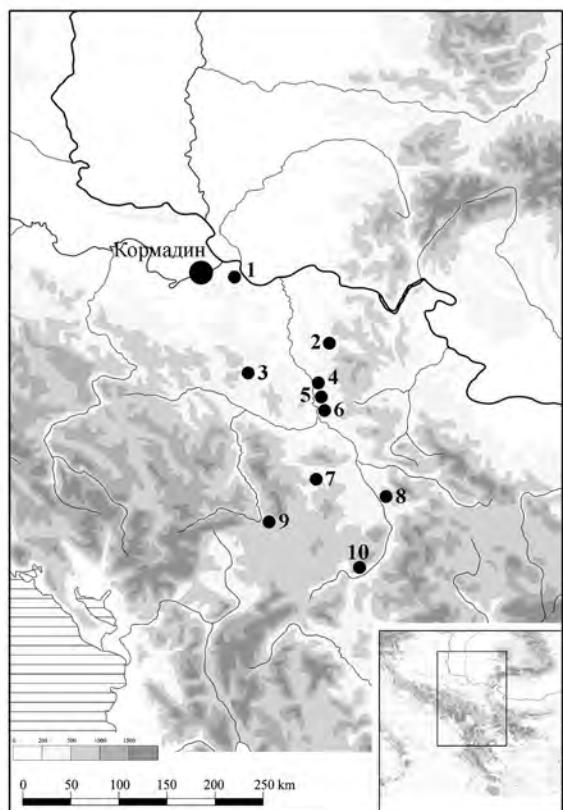
И код амфора је уочено повећање броја грубих посуда (14%), али и амфо-ра са глачаном површином (28%), док су приглачане заступљене са 58% (сл. 12).

У хоризонту III су нађене бушене се-кире од глачаног камена, зеленкасте или црне боје (Т. VI/15), затим велики број алатки од окресаног и глачаног камена, кости и рожине (Т. VII/3), као и тегови, пршиљенци, амулети и фигурине од пе-чене земље. Један амулет је ваљкастог облика, пробушен по вертикалној оси, са два издужена крака на једној стра-ни, на чијим врховима су стилизова-но моделоване антропоморфне главе (Т. VII/1), док је други лоптасте фор-ме, такође пробушен по вертикалној оси, са шест пластично моделованих симетричних врхова (Т. VII/9). Антро-поморфна фигурина је у полуседећем положају, са пренаглашеним, вертикал-но пробушеним глутејима и главом са птичјим лицем (Т. VII/2, 10).

КУЛТУРНО ОПРЕДЕЉЕЊЕ, РЕЛАТИВНА И АПСОЛУТНА ХРОНОЛОГИЈА НЕОЛИТСКОГ СТРАТУМА

Од свих типова здела са Кормади-на далеко су најбројнији примерци са цилиндричним или левкастим вратом, углавном са задебљаним, оштро про-

филисаним (тзв. *carinated* профилација) или, ређе, заобљеним трбухом. На већем броју здела трбух је украшен кратким вертикалним или косим канелурама. Тај тип је евидентиран у сва три хоризонта становаша, али је очигледно знатно смањење његовог присуства ка најмлађем хоризонту. Такве зделе се јављају у Супској, у хоризонтима 4 и 5, на Црнокалачкој бари, као и у фази V на Гривцу и млађем хоризонту у Предионици.¹² Познате су и на Бањици, у хоризонту V, и у Плочнику, у слојевима II и III у сонди VIII.¹³ Примећено је, међутим, да у хоризонту I на Кормадину зделе углавном имају оштрију профилацију, са наглашеним прелазом између конуса (тзв. *carinated* профилација), док се у хоризонту II, а нарочито у хоризонту III, прелаз заобљује, а примерци са оштрим прелазом су изузетно ретки. Зделе са заобљеним прелазом конуса доминирају у Дреновцу, у сонди 1, на локалитету Мотел–Слатина, затим у кућама из хоризонта IIb у Дивостину, у хоризонту 3 (4) у Супској, у хоризонту III на Бањици, у хоризонту VI на Гривцу, млађем хоризонту у Предионици, као и у кући 1, откриве-

Карта 1. Важнија налазишта винчанске културе у Србији: 1 Винча, 2 Беловоде, 3 Гривац, 4 Супска, 5 Слатина, 6 Дреновац, 7 Плочник, 8 Градац, 9 Валаћ, 10 Павловац

Map 1 Significant sites of the Vinča culture in Serbia:
1 Vinča, 2 Belovode, 3 Grivac, 4 Supska, 5 Slatina,
6 Drenovac, 7 Pločnik, 8 Gradac, 9 Valač,
10 Pavlovac

12 Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, *Сујска* (Београд: Народни музеј, 1979), Т. X/2, Т. XIII/3, 5, Т. XVI/2, у даљем тексту (Гарашанин, *Сујска*); Nikola Tasić i Emilija Tomić, *Crnokalačka bara, naselje starčevačke i vinčanske kulture* (Круšевач: Народни музеј; Београд: Археолошко друштво Југославије, 1969), сл. 23/5, у даљем тексту (Tasić i Tomić, *Crnokalačka bara*); Dubravka Nikolić, „Keramičko posuđe“, у *Grivac, naselja protostarčevačke i vinčanske kulture*, ур. Milenko Bogdanović (Крагујевац: Народни музеј, 2004), Т. 9.29, Т. 9.31–35, у даљем тексту (Nikolić, „Keramičko posuđe“); Jovan Glišić, „Stratigrafija Predionice“, *GMKM* VII–VIII (1962–1963): Т. I/1, Т. II/6,

у даљем тексту (Glišić, „Stratigrafija Predionice“).
13 Бобан Трипковић, *Домаћинство и јросцијор у камном неолиту: винчанско насеље на Бањици* (Београд: Српско археолошко друштво, 2007), 158–165, инв. бр. 2372, 2351, 2360, 2353, у даљем тексту (Трипковић, *Домаћинство и јросцијор*); Душан Шљивар, „Плочник код Прокупља, насеље винчанске културе и проблем ране металургије бакра“, у *Прокупље у траисторији, антаци и средњем веку*, ур. Милоје Васић и Драгослав Маринковић (Београд: Археолошки институт; Прокупље: Народни музеј Топлице, 1999), Т. III/1, Т. V/4, у даљем тексту (Шљивар, „Плочник код Прокупља“).

ној приликом ранијих ископавања на Кормадину (карта 1).¹⁴

У хоризонту I на Кормадину евидентиране су зделе са пластично моделованим наставцима на ободу, које нису познате у млађим хоризонтима овог насеља. Сличне зделе нађене су у Супској, у хоризонтима 7–9, на Гrivцу, у хоризонту V, Беловодама, у фази Б, и на Црнокалачкој бари.¹⁵

Зделе увученог обода први пут се, у малом броју, на Кормадину јављају у хоризонту II. Њихов број је у хоризонту III много већи, а осим њих присутне су и благобиконичне зделе. Зделе увученог обода потичу из хоризонта 2 у Супској, хоризонта III на Бањици, из слоја Гомолова II, слојева II–III у Плочнику, хоризонта IIb у Дивостину и хоризонта VI на Гrivцу, док су благобиконичне зделе заступљене у Винчи, на 3,48 m, затим у

Дреновцу, на локалитету Мотел–Слатина, у хоризонту IIb на Дивостину, у слоју I (градачки хоризонт) у Плочнику, у хоризонтима 1–3 у Супској и у хоризонту VI на Гrivцу.¹⁶

У хоризонту III на Кормадину евидентирани су ретки примерци посуда (вероватно пехара) са дршкама у истој равни са ободом, какви су констатовани и на другим налазиштима у слојевима који припадају позној винчанској култури, као што су хоризонт IIb у Дивостину, хоризонт 2 у Супској и хоризонт III на Бањици.¹⁷ Посебно су занимљиве посуде са хоризонтално перфоријаним троугластим дршкама у истој равни са ободом, које се сужавају према трбуху (Т. V/11). Идентичне посуде познате су из млађих слојева у Плочнику, као и из Чекмина код Лесковца, где су нађене са зделама увученог обода.¹⁸

14 Slaviša Perić, „The Gradac period in the Neolithic Settlements in the Middle Morava Valley”, in *Homage to Milutin Garašanin*, eds. Nikola Tasić and Cvetan Grozdanov (Belgrade: Serbian academy of sciences and arts, 2006), Т. I/1, 4, 6, 9, 10, 13, 15, Т. II/1, 6, 10, 14, Т. III/5, 7, 14, 17, 24, у даљем тексту (Perić, „The Gradac period”); Dimitrije Madas, „Ceramic vessels from the Divostin II House Floors”, in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. Allan McPherron and Dragoslav Srejović (Pittsburgh: University of Pittsburgh, Department of Anthropology; Kragujevac: Narodni muzej, 1988), Fig. 6.7/1–12, Fig. 6.11/1–8, Fig. 6.13/1, 2, 4, 5, 9, у даљем тексту (Madas, „Ceramic vessels”); Гарашанин, Сујска, Т. VI/1–4, Т. VII/1, 3, Т. X/5, 6; Трипковић, Домаћинство и јросибор, 179, 182–184; Глишић, „Stratigrafija Predionice”: Т. II/2, 3, 4, 6, Т. III/2–5; Јовановић и Глишић, „Енеолитско насеље”: сл. 11/4.

15 Гарашанин, Сујска, Т. XXIV/3, Т. XXXI/1, Т. XXXVII/3, 4; Nikolić, „Keramičko posuđe”, Т. 9.27/e; Душан Шљивар и Драган Јаџановић, „Велико Лаоле – Беловоде, насеље винчанске културе”, ГСАД 13 (1997): Т. II/6, у даљем тексту (Шљивар и Јаџановић, „Велико Лаоле”); Tasić i Tomić, *Crnokalačka bara*, sl. 23/4.

16 Гарашанин, Сујска, Т. IV/4; Трипковић, Домаћинство и јросибор, 179, 185; Brukner, „Die Siedlung”, Т. 4/1, 4; Шљивар, „Плочник код Прокупља”, Т. I/7, Т. II/9–12; Madas, „Ceramic vessels”, Fig. 6.6/4, 6, Fig. 6.13/3, Fig. 6.16/5, Fig. 6.2/3, Fig. 6.3/1–15, Fig. 6.6/1–3, 5, 7–16, Fig. 6.10/1–13, Fig. 6.14/4, 5, Fig. 6.16/1–4, 6–8; Nikolić, „Keramičko posuđe”, Т. 9.70/c, g, h, Т. 9.70/f, i, Т. 9.71/a, h; Милоје М. Васић, *Преисторијска Винча II* (Београд: Државна штампарија, 1936), сл. 362, у даљем тексту (Васић, *Преисторијска Винча II*); John Chapman, *The Vinča Culture of South-East Europe II* (Oxford: Archaeopress, 1981), Fig. 28/1, 2; Perić, „The Gradac period”, Т. I/19, 21, 25, Т. II/5, 6, 13, 26, Т. III/1, 2, 4, 10, 13, 17, 19, 22; Душан Шљивар и Јулка Кузмановић-Цветковић, „Плочник код Прокупља, насеље винчанске културе”, ГСАД 13 (1997): Т. II/5, 7, у даљем тексту (Шљивар и Кузмановић-Цветковић, „Плочник код Прокупља”); Гарашанин, Сујска, Т. I/1, Т. III/2, 3, Т. VI/1, 4.

17 Madas, „Ceramic vessels”, Fig. 6.7/19; Гарашанин, Сујска, Т. III/4, 6; Трипковић, Домаћинство и јросибор, 187.

За плитке посуде широког дна, са куполастим реципијентом, нема директних аналогија, мада је слична посуда откријена на локалитету из раног енеолита у Вајској.¹⁹

У најстаријем хоризонту орнаменти се своде на кратке канелуре и ређе спирале, а спорадично и на глачане траке. У много мањем броју заступљени су мотиви у виду трака начињених са две урезане паралелне линије испуњене убодима, док је један фрагмент зделе декорисан полумесечастим жлебом изнад језичастог задебљања. Кратке канелуре на трбуху здела карактеристичне су за налазишта у Винчи и Супској, од слоја 5, затим за хоризонт V у Гривцу, хоризонт V на Бањици, као и за слојеве II–IV у Плочнику и хоризонт Б на Беловодама.²⁰ Мотив полумесечастог жлеба изнад језичастог задебљања евидентиран је у Плочнику, у слојевима II/III, и у хоризонту Гривац V.²¹ Нарочито су индикативни орнаменти у виду широких трака формираних урезаним линијама, испуњених убодима или кружним отисцима. Карактеристични су за Винчу на дубини

од 5,8 до 6,6 м, која одговара Винчи B и почетку Винче C.²² Ти орнаменти се јављају у Супској, у хоризонтима од 8 до 5, затим у хоризонтима IV и V на Гривцу и у фази Б на Беловодама.²³ Глачане траке су у Винчи најчешће на дубини од 8 до 6 м, односно у периодима Винча A и B, али их има и касније.²⁴

За хоризонт II на Кормадину карактеристична је керамика са истим орнаментима као у претходном хоризонту, али је знатно ређа. Низ плићих јамичастих удубљења на рамену аналоган је здели у Винчи, са дубине од 3,8 м, која одговара периоду Винча B2–C.²⁵

Новина у хоризонту III је осликање спољашњег зида посуда, а значајну промену представља много већи број посуда украшених глачаним тракама. Сликани орнаменти су праволинијски, црвене боје на окерцрвенкастој подлози. Исти орнаменти евидентирали су у Винчи, на дубини 3,1–3,4 м, што хронолошки одговара периоду Винча D.²⁶ У овом хоризонту у Винчи, на приближно истој дубини (3,5 м), нађене су зделе богато украшене мотивима начињеним глачаним тракама.²⁷

Директних аналогија за птицолику

18 Шљивар, „Плочник код Прокупља,” Т. I/3, 4, Т. III/2, 4; Александар Булатовић и Смиља Јовић, *Лесковац – културна спољашњаја праисторијских локалитета Лесковачке рејије* (Београд: Археолошки институт; Лесковац: Народни музеј, 2010), Т. XXXIX/21.

19 Nikola Tasić, *The Eneolithic Cultures of the Central and West Balkans* (Belgrade: Serbian Acadamy of Science and Arts and Драганић, 1995), Pl. VIII/7.

20 Васић, *Преисторијска Винча II*, сл. 248; Гараšанин, *Сујска*, Т. XVI/2, Т. XIII/3; Madas, „Ceramic vessels,” Т. 9.28/g, i, Т. 32/e, I; Трипковић, *Домаћинство и јросштор*, 149, 153, 159; Шљивар, „Плочник код

Прокупља,” Т. III/1, 3, 9, Т. IV/3, Т. V/7; Шљивар и Јаџановић, „Велико Лаоле”: Т. II/3, 4, 11.

21 Шљивар и Кузмановић-Цветковић, „Плочник код Прокупља”: Т. IV/1, 2; Шљивар, „Плочник код Прокупља”: Т. III/1.

22 Васић, *Преисторијска Винча II*, сл. 162, 164, 259, 231, 233.

23 Гараšанин, *Сујска*, Т. XIV/8, Т. XXXII; Nikolić, „Керамиčko посуђe”, Т. 9.18/c–e, Т. 9.46/b–g; Шљивар и Јаџановић, „Велико Лаоле – Беловоде”: Т. II/2, 6, 7.

24 Васић, *Преисторијска Винча II*, 122.

25 Ibid., сл. 244.

26 Ibid., сл. 281, 283.

27 Ibid., сл. 245.

фигурину из хоризонта I нема, али су фигурине на клупи, затим нога трипуса и фигурине са рукама надоле, украшена урезаним линијама које прате контуру тела (Т. IV/11–13), из хоризонта II, карактеристичне за налазишта из млађег периода винчанске културе. Слични примерци откривени су у Валачу, Павловцу, у млађем слоју Предионице, на Бањици, у хоризонтима 2–3 у Супској и у Винчи, на дубини од око 5 м.²⁸

У хоризонту III се јављају сумарно моделоване антропоморфне фигурине са наглашеним, вертикално перфоријаним глутејима (Т. VI/2, 10). Идентична фигурина нађена је у Винчи, на дубини од 2,9 м, која хронолошки одговара периоду Винча D.²⁹

Наведене стилско-типолошке особине керамике и форме антропоморфних фигурина, као и амулета, показују да је хоризонт I на Кормадину аналоган хоризонтима V на Гревцу и Бањици, затим хоризонтима 5–4 у Супској, као и слојевима на дубини од 5,8 до 8 м у Винчи, што одговара периоду Винча B–B/C. Према апсолутним датумима, добијеним методом C_{14} , ови слојеви у

Винчи везују се за крај VI и почетак V миленијума.³⁰ За хоризонт V на Гревцу нема C_{14} датума, али су датовани хоризонти IV и VI. Тако је хоризонт IV опредељен у време између 5240. и 5060. године пре н.е., када почиње хоризонт V.³¹ Трајање овог хоризонта је неизвесно, али један узорак са локалитета опредељује хоризонт VI у време око 4690. године пре н.е. Из тога се може закључити да је хоризонт V трајао од друге половине последњег века VI миленијума до најкасније 4700. године пре н.е., па би у приближно исто време требало определити и хоризонт I на Кормадину.

Хоризонт II, за који је карактеристична појава здела са увученим ободом и „заобљавање“ тзв. угластих (*carinated*) здела, најближе аналогије има са налазима из сонде 1 у Дренојцу, са локалитета Мотел–Слатина, затим у хоризонту IIb у Дивостиину, у хоризонту 3–(4) у Супској, хоризонту III на Бањици, хоризонту VI на Гревцу, као и у млађем хоризонту у Предионици. Хоризонт IIb на Дивостиину датован је C_{14} методом у период од 4600. до 4400. године пре н.е.³² Гревац VI је оп-

28 Nikola Tasić, „Završna istraživanja na praistorijskom naselju kod Valača,” *GMKM* IV–V (1959–1960): Т. XI/1, Т. XII/2, 8, Т. XXIV/2, Т. XXV; Александар Булатовић, *Врање – културна спиритујографија праисторијских локалишта Врањске рејије* (Београд: Археолошки институт; Врање: Народни музеј, 2007), Т. XL/41; Glišić, „Stratigrafija Predionice”; Т. V/3; Јован Тодоровић и Александрина Цермановић, *Бањица, насеље винчанске културе* (Београд: Музеј града Београда, 1961), Т. VII/5, 6, Т. XIII/7; Гарашанин, *Сујска*, Т. V/1, Т. IX/1; Васић, *Праисторијска Винча II*, сл. 313; Miloje M. Васић, *Праисторијска Винча III* (Београд: Државна

штампарија), 1936а, сл. 521, 523, 524.

29 Васић, *Праисторијска Винча II*, сл. 316.

30 Wolfram Schier, „The relative and absolute chronology of Vinča: new evidence from the type site”, in *The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections*, ed. Florin Drașovean (Timisoara: Editura Mirton, 1996), Fig. 12, у даљем тексту (Schier, „The Relative and absolute”).

31 Milenko Bogdanović, „Relativna i apsolutna hronomologija,” у *Grivac, naselja protostarčevačke i vinčanske kulture*, ур. Milenko Bogdanović (Kragujevac: Narodni muzej, 2004), 499–500.

Кормадин	Гривац C14	Бањица C14	Дивостић C14, кућа 14	Супска	Гомолава C14	Беловоде C14	Винча C14	Дат. C14
				?	IIb Ia Ib Ia-b Ia		?	4300
				1	Pa		D	4400
				2			C	4500
				3			B	4600
				4			A	4700
				5				4800
				6				4900
				7				5000
				8				5100
				9				5200
					Borić	Borić	Schier	5300
								5400
								5500
	Bogdanović	Lazarovici	McPherron et al.					

Табела 1. Хронологија винчанске културе у Србији

Table 1 The Vinča culture timeline in Serbia

редељен у време око 4690. године пре н.е., а Винча D после 4700. године пре н.е.³³ Аналогно тим датумима, хоризонт II на Кормадину може приближно да се датује између 4700. и 4600. године пре н.е.

За хоризонт III везују се благобиконичне зделе и зделе увученог обода, украсавање глачаним тракама, али и појава посуда са дршкама у истој равни са ободом, затим плитких посуда широког дна и куполастог реципијента, као и осликавање посуда. Сви нови елементи указују на завршне етапе

винчанске културе. Доминација благобиконичних здела обележава хоризонт IIb у Дивостићу, а већи број ових здела евидентиран је и на Гривцу, у хоризонту VI, као и у Супској, у хоризонтима 1–2. На основу датовања наведених локалитета, хоризонт III на Кормадину би требало определити после 4600. године пре н.е. Његово трајање је неизвесно, али је према већем броју остатака горелих кућа из овог хоризонта сигурно да је насеље у хоризонту III, бар један његов део, насиљно страдало, вероватно као последица већих неми-

32 За датовање је послужио најсигурујији узорак, нађен у поду куће 14, која припада хоризонту IIb (Allan McPherron, Vaclav Bucha and Martin Aitken, „Absolute dating of Divostin, Grivac-Barice and Banja,” in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. Allan McPherron and Dragoslav Srejović (Pittsburgh: Department of Anthropology, University

of Pittsburgh, 1988), Tab. 14.1, Fig. 14.1; Dušan Borić, „Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans,” in *Metals and Societies, Studies in honour of Barbara S. Ottaway*, eds. Kienlin L. Tobias and Ben W. Roberts (Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt, 2009), 191–245.

33 Schier, „The relative and absolute,” Fig. 12.

ра, односно кретања која су, по многим ауторима, задесила централни Балкан у том периоду. То актуелизује многа неразјашњена питања о судбини винчанске културе, односно њених носилаца, нарочито на северу њене територије. Наиме, C_{14} датуми који се односе на последњу фазу винчанске културе не опредељују и њен крај, па је трајање најмлађих насеља у Дивостиину, Винчи, Супској, на Бањици и другим налазиштима из тог периода још увек дискутивно. Најмлађи установљен датум јесте 4400. година пре н.е., а односи се на кућу из хоризонта IIb у Дивостиину (табела 1).

***

Налази са Кормадина, као што су зделе увученог обода, затим пехар са дршкама у истој равни са ободом и плитка посуда широког дна и куполастог реципијента, карактеристични су за културне групе развијеног енео-

лита и најављују нову епоху. Одбрамбени ров из најстаријег насеља на Кормадину указује на извесне промене, можда и миграције, које су се додориле већ почетком V миленијума пре н.е., а могле су бити изазване померањем носилаца градачке варијанте винчанске културе од југа ка северу, под евентуалним притиском популација са истока. Ове промене на северу кулминирају у последњој етапи винчанске културе, када је настрадао велики број насеља. Чињеница да су у многим винчанским насељима из тог периода, углавном порушеним и спаљеним, евидентирани одбрамбени ровови можда сведочи о додиру првих носилаца култура развијеног енеолита и носилаца најмлађе винчанске културе. Нажалост, због још увек непоузданих стратиграфских података, питања о њиховом евентуалном контакту и карактеру тих односа још увек остају без потпуног одговора.

БИБЛИОГРАФИЈА

Balen-Letunić, Dubravka

„Prehistorijske posude-igračke iz Arheološkog muzeja u Zagrebu“. *VAM* 15, 1 (1982): 69–96.

Bogdanović, Milenko

„Relativna i apsolutna hronologija“. U *Grivac, naselja protostarčevačke i vinčanske kulture*, ur. Bogdanović, Milenko. Kragujevac: Narodni muzej, 2004, 481–500.

Borić, Dušan

„Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans“. In *Metals and Societies, Studies in honour of Barbara S. Ottaway*, eds. Tobias, Kienlin L. and Ben W. Roberts. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt, 2009, 191–245.

Brukner, Bogdan

„Die Siedlung der Vinča-Gruppe auf Gomolava (Die Wohnschicht des Spätneolithikums und Frühneolithikums – Gomolava Ia, Gomolava Ia–b und Gomolava Ib) und der Wohnhorizont des äneolithischen Humus (Gomolava II)“. In *Gomolava: chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauunterung und Südosteuropas*, eds. Tasić, Nikola and Jelka Petrović. Beograd: Balkanološki institut SANU; Novi Sad: Vojvođanski muzej, 1988, 19–38.

Булатовић, Александар

Врање – културна стратиграфија праисторијских локалитета Врањске рејије. Београд: Археолошки институт; Врање: Народни музеј, 2007.

Булатовић, Александар и Смиља Јовић

Лесковац – културна стратиграфија праисторијских локалитета Лесковачке рејије. Београд: Археолошки институт; Лесковац: Народни музеј, 2010.

Васић, Милоје М.

Преисторијска Винча II. Београд: Државна штампарија, 1936.

Васић, Милоје М.

Преисторијска Винча III. Београд: Државна штампарија, 1936.

Гарашанин, Драга и Милутин Гарашанин

Суђска. Београд: Народни музеј, 1979.

Glišić, Jovan

„Stratigrafija Predionice“. *GMKM* VII–VIII (1962–1963): 46–62.

Димитријевић, Даница

„Гепидска некропола „Кормадин“ код Јакова“. *PBM* 9 (1960): 19–52.

Jovanović, Borislav

Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije. Beograd: Arheološki institut, 1971.

Јовановић, Борислав и Јован Глишић

„Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова“. *Споменик* н.с. XI (1960): 113–142.

Krznarić-Škrivanko, Maja

„Neki naseobinski pokazatelji na eponimnom lokalitetu sopotske kulture“. *Opuscula archaeologica* 27 (2003): 63–69.

Madas, Dimitrije

„Ceramic vessels from the Divostin II House Floors“. In *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. McPherron, Allan and Dragoslav Srejović. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh; Kragujevac: Narodni muzej, 1988, 143–172.

McPherron, Allan, Vaclav Bucha and Martin J. Aitken

„Absolute dating of Divostin, Grivac-Barice and Banja“. In *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. McPherron, Allan and Dragoslav Srejović. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh, 1988, 379–387.

Nikolić, Dubravka

„Keramičko posuđe“. In *Grivac, naselja protostarčevačke i vinčanske kulture*, ur. Bogdanović, Milenko. Kragujevac: Narodni muzej, 2004, 205–317.

Perić, Slaviša

„The Gradac period in the Neolithic Settlements in the Middle Morava Valley“. In *Homenage to Milutin Garašanin*, eds. Tasić, Nikola and Cvetan Grozdanov. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, 2006, 236–250.

Schier, Wolfram

„The relative and absolute chronology of Vinča: new evidence from the type site“. In *The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections*, ed. Drașovean, Florin. Timisoara: Editura Mirton, 1996, 141–162.

Tasić, Nikola

„Završna istraživanja na praistorijskom naselju kod Valača“. *GMKM* IV–V (1959–1960): 11–82.

Tasić, Nikola

The Eneolithic Cultures of the Central and West Balkans. Belgrade: Serbian Academy of Science and Arts and Драганић, 1995.

Tasić, Nikola i Emilia Tomić

Crnokalačka bara, naselje starčevačke i vinčanske kulture. Kruševac: Narodni muzej; Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije, 1969.

АЛЕКСАНДАР П. БУЛАТОВИЋ, АЛЕКСАНДАР Н. КАПУРАН, НИКА И. СТРУГАР

Тодоровић, Јован и Александрина Џермановић

Бањица, насеље винчанске културе. Београд: Музеј града Београда, 1961.

Трипковић, Бобан

Домаћинство и простиор у касном неолиту: винчанско насеље на Бањици. Београд: Српско археолошко друштво, 2007.

Crnobrnja, Adam, Zoran Simić and Marko Janković

„Late Vinča Culture Settlement at Crkvine in Stubline“. *Старинар н.с.* LIX (2010): 9–25.

Chapman, John

The Vinča Culture of South-East Europe II. Oxford: Archaeopress, 1981.

Šeper, Mirko

„Неолитичко насеље на Кормадину“. *AV* 3/1 (1952): 24–98.

Шљивар, Душан

„Плочник код Прокупља, насеље винчанске културе и проблем ране металургије бакра“. У *Прокуље у праисторији, антици и средњем веку*, ур. Васић, Милоје и Драгослав Маринковић. Београд: Археолошки институт; Прокупље: Народни музеј Топлице, 1999, 31–51.

Шљивар, Душан и Драган Јацановић

„Велико Лаоле – Беловоде, насеље винчанске културе“. *ГСАД* 13 (1997): 115–125.

Шљивар, Душан и Јулка Кузмановић-Цветковић

„Плочник код Прокупља, насеље винчанске културе“. *ГСАД* 13 (1997): 103–114.

Šljivar Dušan, Julka Kuzmanović-Cvetković and Dragan Jacanović

„Belovode–Pločnik – New Contributions Regarding the Copper Metallurgy in the Vinča Culture“. In *Homenage to Milutin Garašanin*, eds. Tasić, Nikola and Cvetan Grozdanov. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, 2006, 251–266.

Оригиналан научни рад

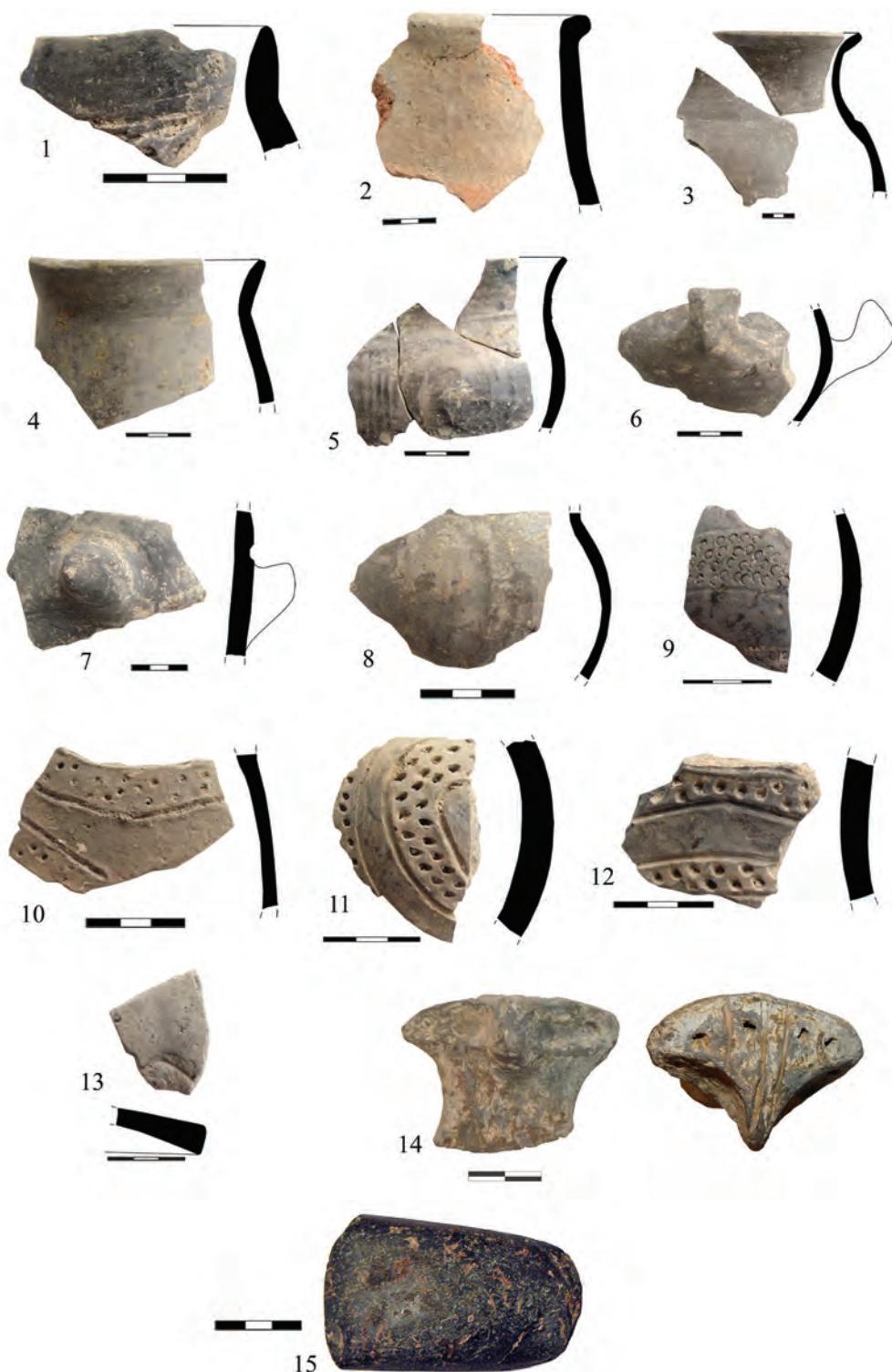
Предато: 20. 9. 2010.

Прихваћено: 30. 6. 2011.

Табла I (хоризонт I)

Plate I (Horizon I)

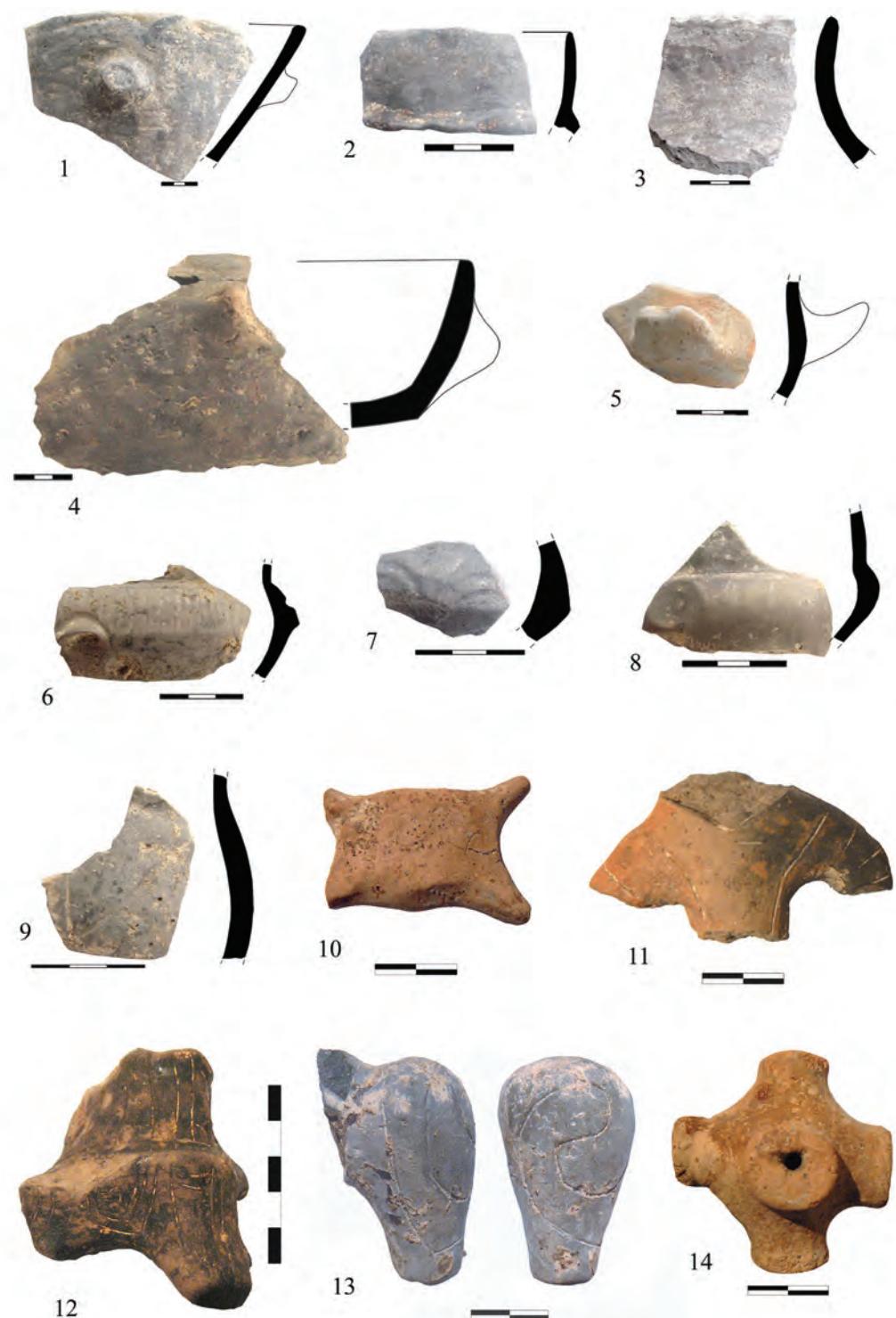
Табла II (хоризонт I)

Plate II (Horizon I)

НЕОЛИТСКИ СТРАТУМ НА ЛОКАЛИТЕТУ КОРМАДИН У ЈАКОВУ...

Табла III (хоризонт II)
Plate III (Horizon II)

Табла IV (хоризонт II)

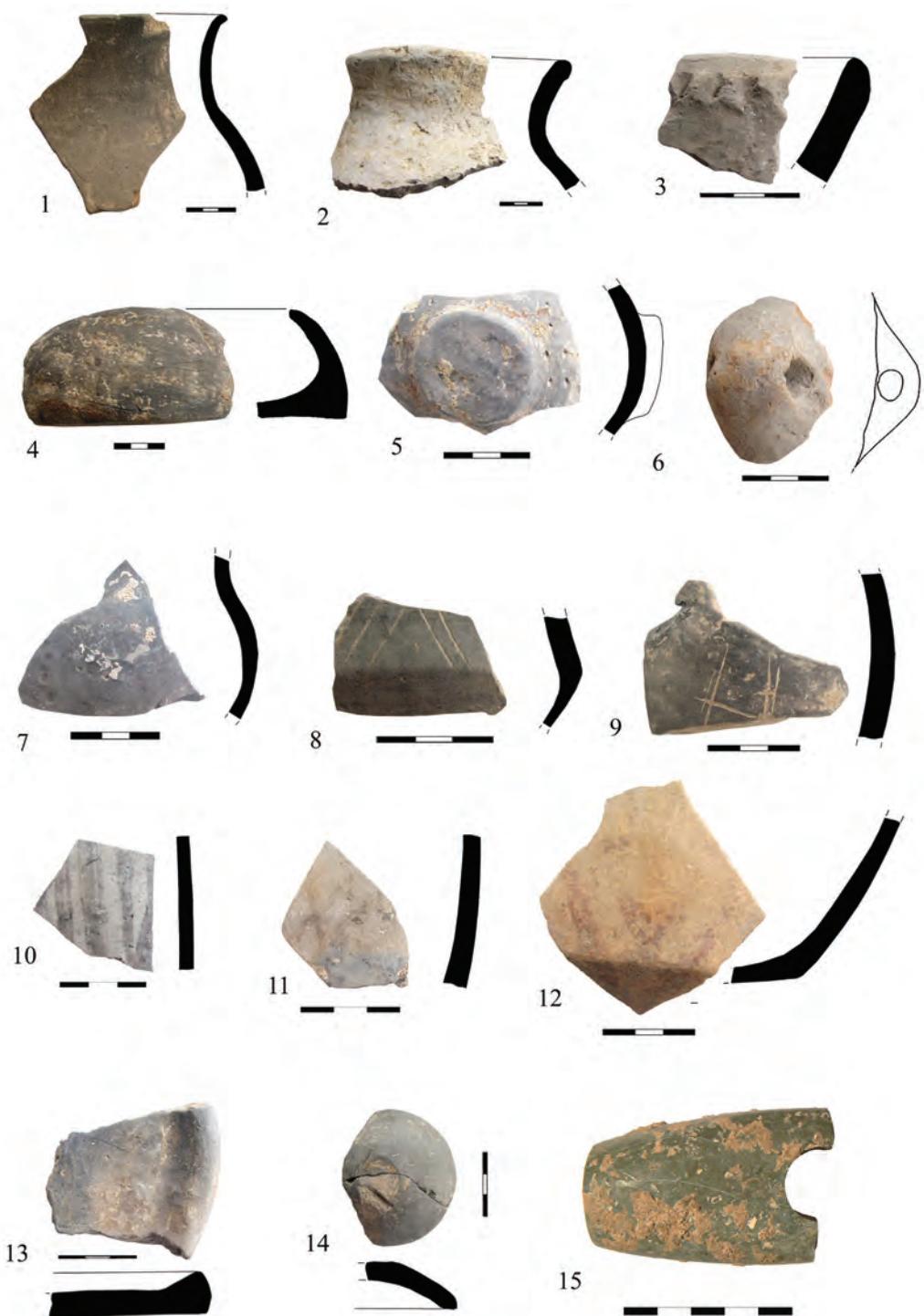
Plate IV (Horizon II)

НЕОЛИТСКИ СТРАТУМ НА ЛОКАЛитетУ КОРМАДИН У ЈАКОВУ...

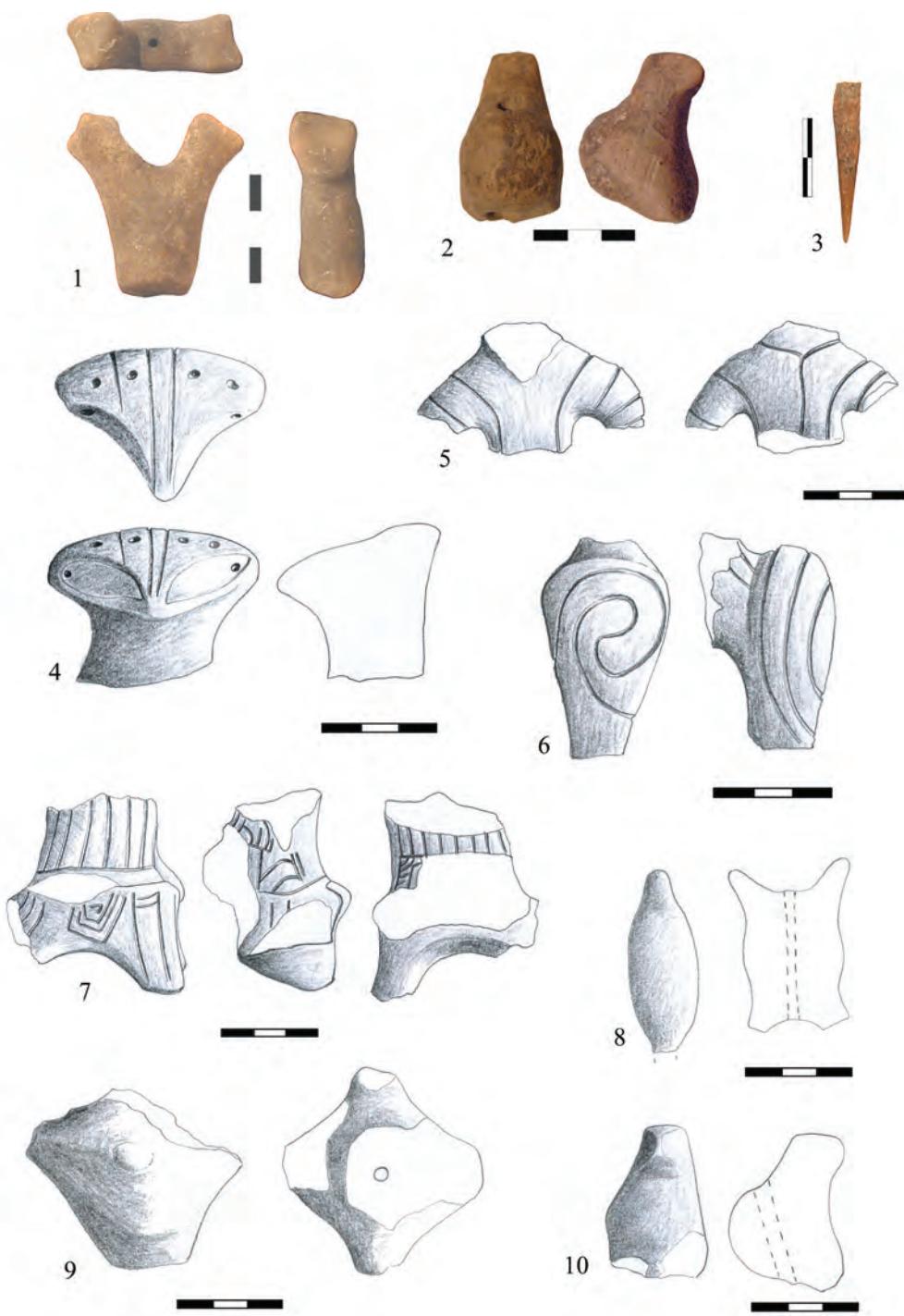
Табла V (хоризонт III)

Plate V (Horizon III)

Табла VI (хоризонт III)

Plate VI (Horizon III)

Табла VII (1–3, 9, 10: хоризонт III; 4: хоризонт I; 5–8: хоризонт II)

Plate VII (1–3, 9, 10: Horizon III; 4: Horizon I; 5–8: Horizon II)

**THE NEOLITHIC STRATUM AT THE ARCHAEOLOGICAL SITE
OF KORMADIN IN JAKOVO – EXCAVATIONS OF 2008**

SUMMARY

Small scale archaeological excavations were carried out in the summer of 2008 at the Kormadin site in Jakovo, near Belgrade. Seven trench probes were dug. The main purpose of the excavations was to check whether there were any unexamined graves dating from the period of the Great Migration of Peoples in an already investigated necropolis within the mentioned site. The total area of the probes was 52 m². The probes yielded remains of Late Neolithic objects and a grave dating from the fifth or sixth centuries AD. The Neolithic cultural layer features three horizons with remains of residential structures. The horizons were designated as I, II and III starting from the oldest. In all of the horizons, elements of residential structures were discovered (the packed earth floors of houses, stove bottoms, wattle-and-daub walls and daub on floors), whereas in Horizon I a trench that may have been a part of fortifications serving a defensive purpose was unearthed.

The stylistic and typological features of the excavated ceramics and the forms of the anthropomorphic figurines and amulets found at the site indicate that Kormadin's Horizon I finds analogies in horizons V of the Grivac and Banjica sites, horizons 5–4 at Supska and the layer at the depth of 5.8–8 m at Vinča, which corresponds to the Vinča B-B/C periods. On the basis of absolute data established by the C14 method, these layers at Vinča can be dated to the late sixth and the early fifth millennium. Horizon II, which is distinguished by remains of carinated bowls, has the closest analogies with the finds from Probe 1 at Drenovac, Motel-Slatina, Horizon IIb at Divostin, Horizon 3–(4) at Supska, Horizon III at Banjica and Horizon VI at Grivac, as well as in the later horizon at Predionica. By means of the C14 method, Horizon IIb at Divostin has been dated to 4600–4400 BC, the horizon Grivac VI to about 4690 BC, whereas the Vinča D period has been assigned to the time after 4700 BC. By analogy, Horizon II at Kormadin may be approximately dated to 4700–4600 BC. Horizon II is distinguished for slightly biconical and carinated bowls adorned with polished bands, but also for vessels (amphorae) with handles level with the rim, shallow broad-bottomed vessels with a calotte-shaped recipient and an ornamental painted decoration. All of the new elements indicate the final phases of the Vinča culture and the emergence of a new epoch. Horizon II at Divostin is marked by a predominating number of slightly biconical bowls. A significant number of this type of vessels were also discovered at Grivac in Horizon VI, as well as in horizons 1–2 at Supska. Having in mind the dating of the mentioned sites, Horizon II at Kormadin should be assigned to the period after 4600 BC.

Селена М. Витезовић

Археолошки институт
Кнез Михаилова 35, Београд

Selena M. Vitezović

Archaeological Institute
Knez Mihailova 35, Belgrade

НЕОЛИТСКА КОШТАНА ИНДУСТРИЈА СА ЛОКАЛИТЕТА КОРМАДИН У ЈАКОВУ – ИСКОПАВАЊА 2008. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: Ископавања мањег обима, спроведена на локалитету Кормадин у Јакову 2008. године, поред осталог су пружила и значајне податке о неолитској коштаној индустрији. Откривено је око осамдесет предмета од коштаних сировина (кост, рог, зуб), који су анализирани са различитих аспеката – избор сировине, начин израде, коначне форме, употреба. Технологија израде је доста уједначена и показује висок степен искуства и добро познавање својстава материјала. Од типова, најбројнији су они из групе зашиљених предмета – шила, игле, пробојци, као и предмети посебне намене (дршке и усадници). Коришћени су углавном за обраду органских материјала, за прераду коже, крзна, биљних влакана и дрвета. Најзначајнији налаз представља већи број отпадака од прераде јелењих рогова, који указују на постојање радионичког места на локалитету, што је први налаз такве врсте у винчанској култури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Кормадин–Јаково, неолит, винчанска култура, коштана индустрија, технологија, обрада рођава, обрада костијуј*

THE NEOLITHIC BONE INDUSTRY OF KORMADIN IN JAKOVO – THE EXCAVATIONS OF 2008

ABSTRACT: Among other findings, the small-scale excavation at the Jakovo–Kormadin site carried out in 2008, have been the source of important data concerning Neolithic bone industry. About eighty objects made of bone were discovered. They were analysed from various points of view: the choice of raw material, manufacturing method, final form and the purpose. The most important findings include a large amount of deer antler working waste, which indicates that there must have been a processing workshop within the site. This is the first find of this sort in a Vinča culture site.

KEYWORDS: *Jakovo–Kormadin, Neolithic, the Vinča culture, bone industry, technology, antler working, bone working*